

MIRCEA ELIADE – TOPUSURI EXEMPLARE

Eugenia ZGREABAN
Grupul Școlar de Chimie Industrială Pitești

***Abstract:** The present paper aims at analysing the way Mircea Eliade starts from some clear, immediate, coherent reality discovered with the means of the reporter as well as of the scientist who relates some personal experience. The more important the experience of the exemplary main topics are, the more they illustrate the analysis of the sacred: the sacred which is, for Mircea Eliade concealed in the profane. We took interest in the way the Indian experience could be exemplary also for later, when the bannished finds the inner "home" of his lost country.*

***Key words:** profane, Indian experience, sacred, exemplary topoi*

Trebuie să observăm, pentru început, că nici o proză a lui Mircea Eliade nu este ruptă de imaginile unei realități pe care scriitorul a descoperit-o în preajmă ; în imediata sa apropiere. **Autenticitatea** e un concept care funcționează cu succes în toată proza deceniului al patrulea al secolului trecut, dar niciunde, s-ar putea spune, ca în opera lui Mircea Eliade. Înainte de a scrie "literatură", de a pătrunde în perimetrul imaginarului, scriitorul cartografiază spațiul din preajmă, geografia locurilor. Este interesat de imaginile orașului, ale străzilor, ale caselor pe care le numește în literatura sa. Orice proză (sau aproape orice proză) a lui Mircea Eliade începe de la un "documentar" asupra lumii propuse cititorului. Ca un bun ghid, scriitorul ne conduce prin lumea sa – lume, ne sugerează el, atât de puțin cunoscută celui ce citește cartea. Inițierea este legată și de imaginile "necunoscutului" ale acelei lumi extraordinare cu care el vrea să ne facă cunoștință. Așadar, scriitorul este, înainte de toate, un excepțional informator, educator, pedagog, ghid. Vrea să fie un ghid de încredere. Înainte de a fi scriitor, el este ziaristul care ne conduce în această lume – evident extraordinară. Înainte de a publica proze despre lumea în care intrăm, el este jurnalistul care ne conduce prin această lume. Jurnalistul, dar și omul de știință – istoricul, geograful, expertul. Ne dă informații, iar informațiile implică persoana întâi – jurnalul. Un jurnal care pune în valoare experiența personală a autorului. Iar experiența personală trebuie să fie pe măsura credinței în valoarea scrisului și în valoarea celui care oficiază literatura. Poate că prozele care pot ilustra **topografiile exemplare** în literatura lui Mircea Eliade sunt cele pe care le trăiește departe de țară. Primele dintre ele ni se par a fi cele despre India. Pentru această lucrare a noastră vom alege două texte paralele – **Secretul doctorului Honigberger și Noaptea la Serampore**. Poate niciunde scriitorul nu ilustrează mai bine devenirea toposurilor lumii sale. Locurile în care a trăit trebuie să ilustreze o biografie teribilă. Dar și statutul său de indianist, ca să spunem așa, trebuie să ilustreze cunoștințe fabuloase, nemaîntâlnite în existența omului de

rând. Toposurile identificate de scriitor, de o banalitate evidentă la prima aparențe, ascund secrete teribile. Pe care doar el, scriitorul, o-mul de știință le posedă.

Vocația extraordinarului l-a animat mereu pe marele scriitor care a debutat, adolescent, în **Ziarul științelor și al călătoriilor**. Perioada indiană, cu istorii neasemuite, ține de pasiunea exploratorie a marelui scriitor. În India își descoperă locul ideal pentru a-și putea alcătui cărțile "marilor descoperiri

Ce se întâmplă în **Secretul doctorului Honigberger**, ce se întâmplă în **Nopti la Serampore**? Scriitorul vrea să dea impresia că a trăit aceste fapte. El, Mircea Eliade, autorul de jurnale, a participat la aceste fapte extraordinare pe care nu ar avea curajul să le relateze în altă formă: oamenii de azi n-ar fi dispuși să creadă "ieșirea din timp", n-ar fi dispuși să admită prezența aceluia continent fabulos - Shambala. Ori, nuvelele vor să evoce – să divulge – pentru oamenii simpli ai acestui timp secretele unei lumi pe care, iată, el a cunoscut-o! El și prietenii săi, el și savanții alături de care a fost în India, experții acestui continent magic pot să depună mărturie!

Secretul doctorului Honigberger ne îndeamnă să credem o mărturie: el, Mircea Eliade, cel întors din India, expertul unor zone în care puțin au acces, este invitat să studieze jurnalul doctorului Zerlendi, care a dispărut. Expertul Mircea Eliade pătrunde în biblioteca doctorului, un ins care (după părerea lui Mircea Eliade) nu face altceva decât să repete isprava doctorului Honigberger. Recent a apărut volumul **Treizeci și cinci de ani în Orient** a lui Johann Martin Honigberger (1) care ne arată cât de "autentic" era personajul pentru care a optat Mircea Eliade și câtă apropiere de "experiența indiană" ne propune scriitorul. Invitația la imaginar (ca în istoriile vechilor călători în Asia – de pildă a lui Marco Polo) are ca start biografia unui personaj real. Jurnalul doctorului Zerlendi ar fi putut fi al lui Honigberger dar și al lui Mircea Eliade, ficționarul.

Jurnalul conține experiențe yoghinice extraordinare, accesibile unui număr foarte redus de oameni: experiențe care dematerializează, care dau invizibilitate "desăvârșiților". Doctorul Zerlendi a plecat în Shambala, ținutul misterios al celor care conduc lumea, insula magică, paradisiacă, a fericitorilor.

"Cunosc acum drumul Shambalei. Știu cum se ajunge acolo. Mai pot spune încă ceva: au ajuns acolo de foarte curând trei oameni din continentul nostru. Fiecare a plecat singur și a ajuns în Shambala prin mijloace proprii. Olandezul a călătorit chiar fără să-și ascundă numele până în Colombo. Știu toate lucrurile acestea din lungile mele transe, când văd Shambala în toată mărețea ei, văd minunea aceea verde între munții acoperiți de zăpadă, casele acelea ciudate, oamenii aceia fără vârstă, care-și vorbesc atât de puțin, deși își înțeleg atât de bine gândurile dacă n-ar fi ei, care să se roage și să se gândească pentru toți ceilalți, continentul întreg ar fi zguduit de atâtea forțe demoniace, pe care lumea modernă le-a dezlănțuit de la Renaștere încoace.(.....) Dacă ar ști oamenii că numai datorită forțelor spirituale emanând din Shambala se amână mereu acea tragică schimbare de axă a globului, pe care geologia o cunoaște foarte bine, și care va prăvăli lumea noastră în ape, scoțând cine știe ce continent nou...." scrie doctorul Zerlendi pe ultimele pagini ale jurnalului său.

Motivul **Călătoriei extraordinare** este prezent aproape în fiecare proză importantă a lui Mircea Eliade. Fiecare dintre personajele sale, principale sau secundare, parcurge un

traseu care poate fi al inițierii, al ispășirii. Fiecare dintre experții, magii, înțelepții lui Eliade sunt posesorii unor cunoștințe secrete, obținute după o Călătorie. Fundamentală pentru Mircea Eliade, experiența indiană este prima care unește ideea de topografie profundă cu ideea de Călătorie spre universul originar(2)

În **Nopti la Serampore** personajele care îi sunt alături se numesc Bogdanof, fost consul al împărăției țariste la Kabul și Teheran, cel de la care Naratorul (Mircea Eliade!) ia lecții de persană și van Manen, secretarul Societății asiatice din Bengal. Sunt la Calcutta de mulți ani și au adunat experiență. Bogdanof a rămas la Calcutta după căderea Imperiului a cărui consul a fost, van Manen are o vechime mai mare ("Era un olandez trecut de mijlocia vieții, venit în India în prima lui tinerețe, și, ca mulți alții rămas pentru totdeauna în mrejele ei. Se îndeletnicise vreo douăzeci și cinci de ani cu studiul limbii tibetane, pe care o învățase ca nimeni altul, dar pentru că era leneș și îi plăcea să trăiască bine, publicase foarte puțin. Se mulțumea să cerceteze pentru propria lui bucurie de a cerceta și de a învăța"). Să înțelegem că suntem în jur de 1930 și că autorul ne dă întâlnire cu apropiați ai săi. Apropiații săi care sunt personaje reale.

Personajele care vor să rămână în India, cei dedicați studiilor apar în toate cărțile lui Mircea Eliade. Din ginta lor, Mircea Eliade îi va evoca mereu: sunt oamenii științei, ai scrisului, a "aventurii extraordinare" Mircea Eliade este întotdeauna solidar cu savanții, cu cercetătorii, cu cei care se sacrifică în numele științei. În **Isabel și apele diavolului** apare Stella Kramrisch, în **Maitreyi** Surendranath Dasgupta, Tagore etc. Mircea Eliade va scrie cu devoțiune despre savanți – va elogia orientaliștii, oameni care se sacrifică în numele acestei științe. Câtă tinerețe sacrificată pentru Hitopadesa! va exclama într-unul dintre cele mai frumoase jurnale ale sale, **Șantier**. Jurnalul său vor stăruia asupra efortului, asupra travaliului, asupra chinului de a învăța. Dacă nu ai o memorie de mandarin, nu trebuie să te apuci de orientalistă, îi va spune profesorul învățăcelului în **Tinerete fără tinerețe**. Elevul n-are "o memorie de mandarin" și naufragiază în provincie.

Așadar, Naratorul, Bogdanof, van Manen fac parte dintr-o lume extraordinară, înzestrată cu calități de excepție. Sunt savanți ignorați, sunt intelectuali ai marii performanțe. Experiența lor neobișnuită e cu atât mai importantă cu cât e trăită de buni cunoscători ai locurilor: ei nu au cum să fie trișați. Nu pot să se înșele. Dar fiind veniți "din alte locuri, nu pot să cuprindă totul. Swami Shivananda, și el personaj real, și el întâlnit de Mircea Eliade în India (despre el Eliade va scrie în repetate rânduri, cu mare admirație) îi va descifra Naratorului misterul teribilei aventuri. Și va fi gata să-i repete, prin forța lui interioară, nemaipomenita întâlnire.

Locul este important pentru Eliade, fiindcă îndeamnă la aventură. E neobișnuit, "magic". Există o "Calcutta magică" în scrierile cu subiect indian ale lui Eliade:

"Pentru mine, rob de magia nopților Calcuttei, nesățios să le trăiesc cât mai divers, căci îmi plăcea să alternez nopțile zgomotoase ale cartierelor indigene cu nopțile de toală singurătate în imensul parc al Maidanului sau la Lacuri: unde uitam că mă aflu la marginea unui oraș cu mult mai mult de un milion de locuitori – pentru mine, spun, tovărășia cu Bogdanof și van Manen a fost o încântare"

Van Manen, cel mai în vârstă, îi invită la Serampore. Serampore se află la 15 kilometri de oraș. Budge, un prieten al lui Van Manen are acolo un bungalow. Ca să ajungă acolo, trece printre ruine.

"Nicăieri ruinele nu sunt mai melancolice decât în India., deși ele nicăieri nu sunt mai puțin lugubre, căci le înfioară o viață nouă, mai dulce și mai muzicală, a ierburilor, a lianelor, a șerpilor și licuricilor. Îmi plăcea să rătăcesc prin Chadernagore, pentru că întâlneam acolo o **istorie pentru totdeauna moartă în restul Indiei**.(s.n.).....Regăseam aici peisajul vetust al pionierului glorios, reînviăm viața lui aventuroasă, îmi închipuiam traiul lor de legendă....."

Întreg deceniul Mircea Eliade va fi preocupat de camuflarea sacrului în profan. De felul în care ruinele, urmele civilizațiilor vechi conservă spiritele, șansa celor vii de a coborî în trecutul îndepărtat. **Domnișoara Christina** este nuvela în care lângă pictor apare arheologul: locul trebuie pus în valoare fiindcă poartă rămășițele unei vechi civilizații . Spune arheologul:

"...am reluat vara aceasta săpăturile de la Bălănoaia. E un nume care nu vă amintește prea multe lucruri, dar stațiunea protoistorică de la Bălănoaia are oarecare însemnătate pentru noi românii. S-a găsit acolo un lebes celebru, un mare bazin ionian....."

Marele savant Suren Bose la marginea pădurii ar putea efectua practici tantrice. Sau s-ar putea să fie în căutarea unui loc pentru efectuarea practicilor tantrice.

"Și pentru că nimeni nu luă în serios vorbele mele, stăruii. Știam, din cele citite, că unele meditații și rituale tantrice au nevoie de un peisaj cutremurător: cimitirul sau locurile unde se ard morții. Știam că, uneori, cel care e inițiat în ritualurile secrete trebuie să-și dovedească stăpânirea de sine rămânând o noapte întreagă concentrat lângă un cadavru..."

Pădurea este unul dintre locurile preferate ale lui Mircea Eliade. Felul în care pădurea poate fi și labirint, și sumă a copacilor care leagă pământul de cer, și spațiu în care străvechimiile să se pună în valoare cu o forță nouă, și loc care să ascundă și să protejeze o anumită istorie favorizează conservarea enigmei. Misterul este protejat de vegetațiile care ascund, camuflează, ocultează. Vom descoperi păduri în principalele cărți ale lui Mircea Eliade. În **Noaptea de Sânziene** tot ceea ce se întâmplă important în istoria cuplului are loc în pădure: în pădurea Băneasa și în pădurea pariziană. Și una și cealaltă sunt la marginea marilor orașe. Ca și pădurea din nuvela **Noapți la Serampore**:

"Ne-am mai uitat odată înapoi, și l-am văzut cum intra în pădure.Peste câteva sute de metri, lăsam și noi șoseaua principală, apucând drumul spre stânga, spre bungalovul lui Budge. "

Locurile capătă o conotație specială noaptea:

"În seara aceea am vorbit mult despre întâmplare , numai noi trei, căci Budge rămăsese la Calcutta. Ca de obicei.....noi am pornit să ne plimbăm în jurul eleșteului. Era penultima noapte înainte luna plină. Călcam toți în neștire, amețiți de fumegarea aceea nevăzută de miresme care ne învăluia tot mai puternic, cu cât ne înfundam în pădurea de cocotieri. (.....) Tăcerea ajunse acum înspăimântătoare, și parcă firea întreagă încremenise sub vraja lunii, și clătinarea unei ramure ne cutremura, atât de bine și firească ni se părea tresărirea și mișcarea aceasta în această fără de pomină oprire în loc.

- Cum să nu-ți pierzi mințile într-o asemenea noapte, șopti târziu Bogdanif. Frumusețea asta e prea cumplită ca să nu fie vinovată. Omul n-are dreptul să cunoască asemenea minune decât în paradis. Pe pământ, orice frumusețe de acest fel e o ispită diavolească."

Într-un fel, Mircea Eliade și-l recunoaște pe Eminescu ca precursor. Eminescu a fost primul român cu preocupări complexe pentru India, budism, gramatica sanscrită, filozofie indică. Poeme ale sale își au rădăcini în Vede, Upanișade. Celebra poezie **Scrisoarea I** începe cu o cosmologie inspirată de vechi texte indice. Este demn de subliniat faptul că nici un scriitor român nu își asumă modelul eminescian cu intensitatea, cu frecvența cu care și-l asumă Mircea Eliade. În celebrul său studiu **Insula lui Euthanasius**, tipărit întâi în Revista Fundațiilor Regale, nr. 7 din iulie 1939), reluat în volumul **Insula lui Euthanasius**, Fundația regală, 1943) "deconspiră" o topografie care îl va fascina și pe el.

Pornind de la observația că "Scrisoarea bătrînului sihastru, cu care începe capitolul III din **Cezara**, cuprinde, fără îndoială, cea mai desăvârșită viziune paradiziacă din literatura românească", Mircea Eliade va recapitula imaginea locului:

"De altfel, chiar din descrierea lui Eminescu, insula lui Euthanasius ne apare miraculoasă. Nu prea depărtată de mal, ea pare totuși pustie. Anevoie de crezut că alți cercetători nu vor fi descoperit, înainte de Euthanasius, peștera și mica deschizătură ce conducea înăuntru insulei. Cezara reușește să pătrundă acolo cu destulă ușurință. Este deci un tărâm accesibil anumitor oameni: celor care tind cu întreaga lor ființă către realitatea și beatitudinea "începutului", a stării primordiale. Insula paradiziacă, participând la o geografie mitică, ea poate fi, în același timp, o insulă a morții, asemenea acelor "insule ale fericitorilor" din antichitate, pe care locuiau anumiți eroi....."

Insula fericitorilor va fi unul dintre leit-motivele operei lui Mircea Eliade, strâns legat de **Tinerete fără bătrânețe și viață fără de sfârșit**, mitul central al scrisului eliadesc. Chiar coborârea în timp, cu o sută cinczeci de ani în urmă, într-un univers insular, evocă, deopotrivă, un paradis (locul e miraculos) și o insulă a morții. Casa lui Nilamvara Dasa, personajele pe care le întâlnesc în aventura lor, par niște **morți vii**:

"...îl privii cu atenție pe Van Manen. Începuse și el să fie tulburat de rostirea arhaică a lui Nilamvara, și poate de privirile lui rătăcite. Acum, că îl puteam vedea mai bine, Nilamvara ni se părea într-adevăr straniu. Greutatea cu care se mișca, tresăririle acelea neînțelese care îi scuturau trupul la răstimpuri, ca prins de friguri, sticlirea nefirească din ochi, pumnii aceia pe care îi păstra neconținut încleștați – toate acestea începeau să ne atragă atenția. Felul lui de a ne privi era cu desăvârșire ciudat. Aveam uneori senzația că e împinms de o forță nevăzută, fără ajutorul căreia ar înțepeni, zâmbind foarte strâns, în fața noastră."

Evident, cei "întorși în timp" trăiesc doar "neînlegerea", ieșirea în afara logicii obișnuite:

"Și apoi nu înțelegeam ce se întâmplă în casa aceasta, destul de luminată, și totuși, pentru urechile noastre, pustie. Un asemenea eveniment – apariția a trei străini în plină noapte – nu rămâne niciodată netrecut în seamă într-o casă indiană....."

Mortul viu ar putea fi, totuși, o amintire eminesciană.

Am putea să adăugăm, între "confruntările cu clasicii" și rătăcirile eroului din **La hanul lui Mânjoală**. Și aici Naratorul va rătăci o noapte întreagă în jurul hanului, bănuind că a parcurs distanțe imense.

Opera sa, scrisă de-a lungul a șase decenii, cuprinde nuvele, romane, piese de teatru, literatură memorialistică, lucrări de indianistică, mitologie, folclor, etnografie, sociologie, antropologie, studiu de istorie a religiilor, autorul aducând contribuții esențiale în fiecare din aceste domenii. Ceea ce este impresionant într-o creație atât de diversă, în care literatura se conjugă cu știința, este unitatea ei, pe care Eliade o definea ca pe o „Coincidentia oppositorum. Marele tot. Yin și Yang”.

Note

1. Johann Martin Honigberger, *Treizeci și cinci de ani în Orient* Cuvânt înainte de Arion Roșu. Ediție, studiu introductiv, note, addenda și postfață de Eugen Ciurtin. Traducere de Eugen Ciurtin, Cuprian Lupu și Ana Lupașcu. Ed. Polirom, 2004

2. India esențială în Mircea Eliade, *Încercarea labirintului*, Traducere și note de Doina Cornea, Ed. Dacia, 1990 pp. 35-60

Bibliografie

DME I-V – „Dosarul” Mircea Eliade, vol. I (1926-1938), *Cu cărțile pe masă*, vol. II (1928-1944), *Elogii și acuze*, vol. III (1928-1944), vol. IV (1929-1936), *Jos farsa!*, vol. VI (1944-1967), partea I *Niet!*, cuvânt înainte și culegere de texte de Mircea Handoca, Editura Curtea Veche, București, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002

Eliade, *Jurnal* – Mircea Eliade, *Jurnal*, Humanitas, București, 1993, vol. I-II

Eliade, *Memorii* – Mircea Eliade, *Memorii*, Humanitas, București, 1991, vol. I-II (reed. 1998)

PF I-V - Mircea Eliade, *Proză fantastică*, ediție de Eugen Simion, vol. I-V, Editura Fundației culturale române, București, 1992

SDH – Mircea Eliade, *Secretul doctorului Honigberger*, Socec & co., București, 1940